

**РАЗКАЗИТЕ ПО ОПОРНИ ДУМИ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ –
МОСТ МЕЖДУ РЕЧТА И ФАНТАЗИЯТА**

Пенка Кръстева Вълчева

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас

**CREATING STORIES THROUGH THE USAGE OF KEY WORDS AT PRESCHOOL
AGE – A BRIDGE BETWEEN SPEECH AND FANTASY**

Penka Krasteva Valcheva

University „Prof. Dr Assen Zlatarov“, Burgas

* Авторът изказва благодарност към научен проект НИХ-467/2022, за частичното финансиране на настоящата работа.

Abstract: This article considers key words as a stimulating material for the development of wordformation skills of preschool children. Composing stories only on the basis of individual words and a title formulated on their basis is a more complex task for children, as it requires them to build a complete complete semantic structure only on its individual elements. The article presents a methodology of research on creative stories of 6–7-year-old children, produced on the basis of key words that have a common semantic field and those that do not have semantic similarity with each other. The comparative analysis of the stories takes into account the degree of creativity, expressed in the frequency of adjectives and adverbs used in the narrative. The results show that the narrative produced on key words, without a direct semantic connection between them, such as the narrative based on a fantasy binomial, makes it difficult for children and at this stage of development of thinking and imagination, are a complex task.

Keywords: creative storytelling, preschool age, supporting words

Съставянето на разкази само върху опората на отделни думи и словосъчетания е по-сложна задача за децата, тъй като изисква от тях построяване на цялостна завършена смислова структура само по нейни отделни елементи и намиране на логическа взаимосвързаност между тях за въвеждането им в контекста на развиваните събития [1, 129].

Думата притежава асоциативни възможности за пробуждането на различни образи поради това, че на ниво съзнание тя се свързва с представи за различни конкретни предмети и явления. Ето защо възпроизвеждането на определена комбинация от думи предизвиква у реципиента множество от представи, свързани с процесите на паметта и въображението и ги комбинира в най-различни асоциативни връзки. Това определя огромната роля на разказването по опорни думи за активизиране на асоциативното мислене и комбинативното въображение, които лежат в основата на творчеството [1, 129].

При организиране на работата върху този по-сложен вид „чисто словесни“ разкази изхождаме от схващането на Джани Родари, че развиващо влияние върху детската фантазия оказват разказите по две случайно подбрани думи. Позовавайки се на твърдението на Анри Валон, че „мисълта възниква от чифтни понятия“, Родари смята, че фантастичните теми възникват от т.нар. фантазиен бином: съчетание на две понятия, които разкриват нови смислови възможности. При това тези понятия трябва да са далечни. Така, казва писателят, идеята се ражда само тогава, когато единичната дума срещне втора, която я предизвиква, заставя я да изскочи от релсите на навика и в резултат се раждат нови смисли. Например, двойката „кон – куче“ не представлява фантазиен бином, не обещава нищо интересно. Това е само проста асоциация вътре в самата зоологическа категория. При споменаването на тези две животни въображението остава безучастно. „Нужно е двете думи да са раздалечени от известна дистанция, едната да е достатъчно чужда за другата, та съседството им да е малко нещо необичайно – само така въображението може да бъде принудено да се задвижи и да установи между въпросните думи сходство, да изгради единна, в дадения случай – фантастична цялост, в която двата разнородни елемента биха могли да съжителстват“ [2, 24].

Кристина Чичикова разработва технологичен модел за изграждане на разкази върху основата на фантазия бином, който насочва мисълта на децата към осъзнаване на елементите, които стоят в основата на разказа (той се създава чрез опозицията на две неща) и осъзнаването на отношението между тях (отноше-

ние на противопоставеност) в два етапа: създаване на разказ с помощта на опорни думи и усъвършенстване на способностите за създаване на творчески разказ чрез фантазия бином на Джани Родари [3, 73].

Самото отношение на противопоставеност, доколкото раздалечава двата елемента, може да породи идеята, че те не са равнопоставени участници в разказа. Появява се възможност за създаване на разказ с един от елементите, а другият да има подчинено значение. За да се преодолее тази трудност при използване на фантазия бином Чичикова въвежда един предварителен етап – разказване с опорни думи, т.е. думи, които са в отношение на допълненост. Чичикова ги нарича още „ключови думи“, защото с тяхна помощ се изграждат, възбуждат и активизират представи, спомени за нещо, което детето е преживяло или му е било разказано, прочетено [3, 73].

Създаването на разкази с помощта на опорни думи води до осъзнаване на равнопоставеността им при структурирането на текста. След като детето практически осъзнае необходимото участие на двата елемента, се преминава към създаването на разкази с думи, които са в отношение на раздалеченост. Общото смислово поле е представено по един по-сложен начин, който всъщност е следващият етап от работата и представлява същността на фантазия бином [3, 73].

Опорните думи най-често са съществителни имена и демонстрират ясна логическа връзка помежду си, която детето открива лесно благодарение на придобития познавателен опит и литературна антиципация (предвиждане на бъдещи събития и действия). Например: гора – дървар, художник – картина, дете – училище, лястовичка – юг, ловец – заек... [3, 73].

Опорните думи изпълняват ролята на организатори на сюжета – всяка от тях е натоварена с множество значения за детето, обвързана е с други думи, чрез които то може да изрази знанията си или да опише това, което е преживяло. Чичикова подчертава, че детето може да създава текст единствено със словесната опора на двете думи тогава, когато познава съставките на разказа – начало, случка, край и има изградени първоначални умения да разказва с помощта на материална опора. Това изискване налага въвеждане на този вид разказ в обучението по български език след петгодишна възраст [3, 73].

Началната опорна точка при разказването по опорни думи е нагледността. Материално тя се изразява в предмети, чиито имена се използват (могат да се заменят с картини или изображения). Появата им е породена от необходимостта да извикат достоверна представа или емоционален спомен, да припомнят характерни белези и детайли. Определената дума подтиква детето към дейност, тя позволява „разиграване“ на сюжета, а също така не допуска забравяне или отклоняване от ключовите думи [3, 73].

Чичикова представя последователността на овладяването на уменията за съставяне на разказ с помощта на опорни думи по следния начин:

1. Представяне на опорните думи, изясняване на значението им, предизвикване на представи, преживявания.
2. Материализиране на ключовите думи с помощта на предмети или картини.
3. Представяне и обясняване на повествователната задача към децата – „Разкажи история, в която героите са „ловец“ и „заек“. В каква ситуация могат да попаднат те?“
4. При необходимост възрастният дава модел (речеви образец), по който децата да извършат речевото действие. Подобна необходимост определено съществува в първоначалния етап от развитието на разказа.

Разказът създаден с помощта на фантазия бином, е изграден върху смисловото несъответствие между двете думи (цялости), които го съставят, върху абстрактността на съчетаването на техните значения. Оттук и значителната важност на подбирането на думите. Основен критерий при техния избор е овладяемост на лексикалното значение [3, 74]. Децата твърде трудно биха могли да се отдалечат съзнателно от семантичното поле на дадена дума и поради тази причина най-разумният и подходящ подход е, биномът да се изгради на принципа на случайността – две деца независимо едно от друго измислят по една дума или пък се избират от купчинка карти, върху които са изобразени произволно избрани предмети и животни. [3, 75].

Текстовете, родени от фантазия бином, отразяват детската способност за съчетаване на противоположни представи, спомени и състояния. Улесняването на този процес предопределя първата стъпка при създаването на бинома, избор на думи, които като части на речта са съществителни нарицателни и обозначават познати и достъпни предмети. (Пример: книга – въженце, стол – балон). Педагогическото въздействие се изразява в предложението към детето – разказвач да си представи, че предметите са живи и могат да разговарят, да се движат. Предлага му се да си ги представи в различни ситуации [1, 135]. По-сложен етап е разказът, при който думите, съществителни нарицателни, се свързват с разнообразни

предлози. Ако думите са „куче“ и „шкаф“, се получават: кучето с шкафа; шкафът на кучето; кучето върху шкафа; кучето в шкафа и т.н. [2, 26].

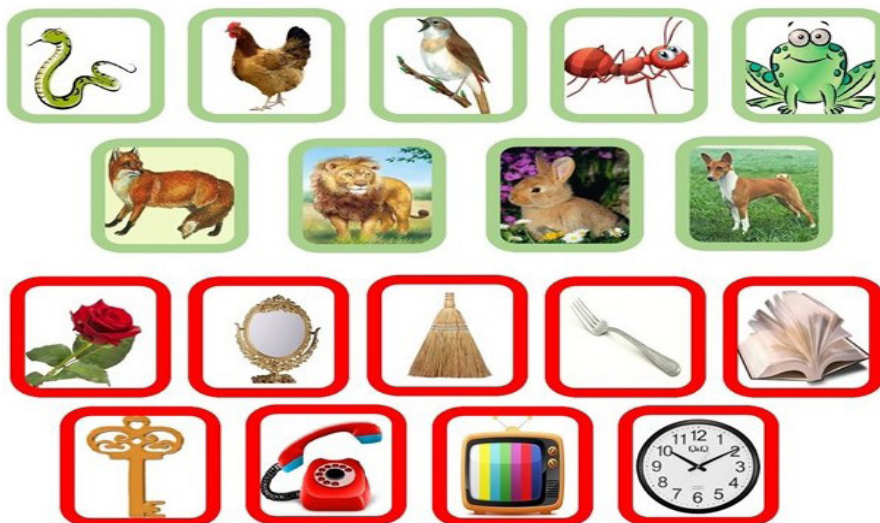
Развитието на творческия разказ чрез фантазия бином се основава на изградени първоначални умения за разказване и познаване на съставките на текста. Въпреки това условие, подчертава Чичикова, детската индивидуалност се проявява различно по отношение на речевото развитие. Като основно правило за използването на бинома на Дж. Родари, авторката определя наличието на детски интерес, любознателност към непознатото и способност да се изгражда елементарен текст. „При някои деца подобни характеристики се откриват по-рано в сравнение с останалите. Те не бива да се задържат в развитието си. Индивидуалната или груповата работа с тях създава възможност за увличане и на останалите“ [3, 79].

За целта на настоящото изследване проведохме поредица от педагогически ситуации за развитие на свързаната реч в четвърта възрастова група. Децата съставиха творчески разкази по ключове думи, които предизвикват сходни асоциации, и по фантазиен бином – опорни думи без семантична близост помежду им.

Ключовите думи, които използвахме за първия вид разказ, са: „рибка“ и „аквариум“

Методически алгоритъм:

Въведохме децата в темата с прослушване на инструменталната пиеса „Аквариум“ от цикъла на Камий Сен Санс „Карнавал на животните“. След това проведохме уводна беседа, в която актуализирахме знанията на децата за рибките – външен белези, среда на обитание, начин на придвижване и хранене. Обърнахме специално внимание на грижите, които човекът полага за декоративните рибки, като въведохме думата „аквариум“ с нагледна опора. Със серия от преки въпроси маркирахме отделните части в структурата на текста (начало – случка – край), като акцентирахме на мислите и чувствата на рибката: Какво вижда през стъклото рибката? Кой се грижи за нея? Как ли се чувства в аквариума? За какво мечтае? Какво може да се случи с рибката? Непосредствено преди поставянето на словотворческата задача „Разкажи интересна история за рибката, която живее в аквариум“ предложихме частичен речеви образец, който обезпечи началото на разказа, ориентирайки децата в глаголното време и наклонението: „Мама и татко купиха на Ванко аквариум с малка рибка. Момченцето беше много щастливо. Най-после си имаше домашен любимец, но рибката се чувстваше самотна в новия си дом...“ За разказът по фантазиен бином използвахме карти с изображения на добре познати животни и предмети от бита (Фиг. 1).

Фигура 1. Цветни карти за избор на двете думи – части на фантазия бином.
(Изображения: интернет)

Методически алгоритъм:

Въведохме децата в темата с комуникативната игра за изразяване на отношение към обектите „Хубаво и лошо“ [4, 104]. Целта на играта е децата да посочат (като се обосноват) положителни и отрицателни качества на обекти. При провеждането ѝ разделихме децата на два отбора: „Хубаво“ и „Лошо“. След това поставихме пред отборите тесте с 18 обърнати карти, изобразяващи животни и предмети. Посочени от нас деца теглеха по една карта, като отбор „Хубаво“ имаше за задача да назове кое в изтегления предмет или животно е хубаво, а отбор „Лошо“ – кое не съвсем. По този начин насочихме вниманието на децата към основните белези и характеристики на двете думи – части на бинома. След това разделихме карти-

те на две равни тестета (9 животни и 9 предмета) и поканихме децата да изтеглят по една от всяко. Така с помощта на случайността реализирахме първата стъпка от създаването на бинома – избор на двете думи, едната от които назовава одушевен обект и предоставя вършител на действието, а втората обозначава близък и познат предмет. Чрез кратка уводна беседа актуализирахме знанията за всяка двойка думи, като предложихме кратък разказ – описание, чрез който запознахме децата с допълнителни елементи и характеристики на обектите, като същевременно обогатихме и лексикалния им запас. Чрез изтеглянето на двете карти децата избраха обект и извършител на действието. За допълването на композиционната цялост на речевото изказване с действие, което да свърже двете части на бинома, използвахме различни предлози, които представихме като вариации на заглавието. Например: Лъв – часовник: лъвът с часовника, часовникът на лъва, лъвът в часовника, лъвът зад часовника, лъвът пред часовника и накрая „Лъвът, който живее в часовник“. След като предложихме заглавие за всяка от двойките думи, поканихме децата да разкажат забавни истории с двете изтеглени карти, като при необходимост предоставяхме частичен речеви образец на началото, чрез който ориентирахме разказващите в глаголното време и наклонението.

Критерии за оценка на продуцираните разкази:

Предвид спецификата на словотворческите задачи, решихме да фокусираме анализа на продуцираните разкази върху степента на проявено творчество в тях. За тази цел използвахме оценъчния коефициент на творчеството, предложен от Ф. Даскалова [5, 170].

Творчеството е фундаментален елемент в текстовете продуцирани в изпълнение на словотворчески задачи. Твърде трудно е обаче да се установи обективно неговото наличие в изказванията на децата, тъй като творчеството в речевата дейност е своеобразно и се отличава от творчеството, например в мисловната дейност. За измерването на този показател в книгата си „Психологически основи на развиващото обучение по роден език в детската градина“ Ф. Даскалова [5, 170] се основава на установената от З. Н. Новлянская [6, 27] закономерност, изразяваща се в това, че разказите на деца – творци и съчинители съдържат значително повече прилагателни имена и наречия, отколкото съчиненията на другите деца. Затова оценъчния коефициент на творчеството в текстовете на децата изчисляваме по формулата $K = m/p$, където m е броят на употребените в разказа прилагателни имена и наречия, а p – броят на всички думи – еднократно и повторно употребени самостоятелни и несамостоятелни езикови единици. Обикновено този коефициент варира според обема на разказа. Колкото по-дълъг е той, толкова по-висока е неговата художествена образност.

Анализ на резултатите.

Разказ по ключови думи.

Децата съставиха пет разказа по ключовите думи рибка и аквариум. Сюжетът разглежда както чувствата и действията на рибката, така и нейните мисли. В три от разказите (1, 2, 4) се откроява стремежът ѝ към свобода. В първия разказ Ванко доброволно пуска тъжната рибка, а във втория и четвъртия тя си служи с хитрост, като заедно с другата рибка, се преструва на умряла. В петия разказ рибката мечтае за семейство и го получава в лицето на друга рибка, която ѝ купува Ванко. В третия разказ детето разказва за рибката предимно като обект на грижите на Ванко – детето боядисва великденските яйца пред аквариума на рибката, за да ѝ осигури забавление, след което ѝ подарява друга рибка, която ѝ прави компания. Заглавията, които предложиха децата са следните: за първи разказ – „Щастливите рибки“; за втори разказ – „Рибките, които сбъдваха мечтата си“; за трети разказ „Добрата рибка“, за четвърти разказ – „Как рибките се върнаха в океана“ и за пети разказ – „Новият приятел на рибката“. Средно аритметично в разказите си децата използват 100 лексикални единици.

В разказите на децата се срещат различни словоформи на качествените прилагателни имена „щастлив“, „нов“ и „самотна“. Срещат се още „домашен“, „дълбок“, „рожден“, „истински“, „тъжна“, „добра“, „друга“, „изкуствено“, „скучно“, „умрели“, „мъртви“, „свободни“ и относителното прилагателно име „златна“. Най-често използвани са „щастлив“, „домашен“, „самотна“, „златна“ и „умрели“. Прилагателните имена представляват средно 7,87% от всички лексикални единици в разказите на децата (Фиг. 2).

Наречията са значително по-малко на брой. Децата използват определителни наречия за количество (много, още); обстоятелствени за място (навън, наблизо) и за време (после, накрая, отново, веднъж, веднага, вече). Най-често използвани са „още“, „много“ и „после“. Наречията, регистрирани в разказите на децата представляват 5,65% от всички лексикални единици в разказите (Фиг. 2).

Констатираният коефициент на творчество е 0.13, който предвид малкия обем на разказите отчита се като висок. (Фиг. 3).

Разказ по фантазиен бином.

Децата съставиха шест разказа по фантазиен бином, като в четири от тях включиха допълнителни герои. От животните бяха изтеглени: лъв, славей, кокошка, заек, мравка и жаба, а от предметите: телевизор, два пъти роза и три пъти ключ. Допълнителни герои са: магьосник (лъв – ключ), фермер и пиленца (кокошка – ключ), втора мравки (мравка – ключ), вещица, принц и вълшебница (жаба – роза). В два от разказите (лъв – ключ; мравка – ключ) добавените герои имат подчертано второстепенна роля, която мотивира или обосновава действията на героите, докато в другите два (кокошка – ключ; жаба – роза) те са също главни действащи лица, които взаимодействат с предмета или имат пряко отношение към него. В два от шестте разказа (славей – телевизор; заек – роза) децата реализираха словотворческата задача, като се фокусираха единствено върху действията на животното с предмета, без да включват допълнителни герои. Средно аритметично в разказите си децата използват 130 лексикални единици.

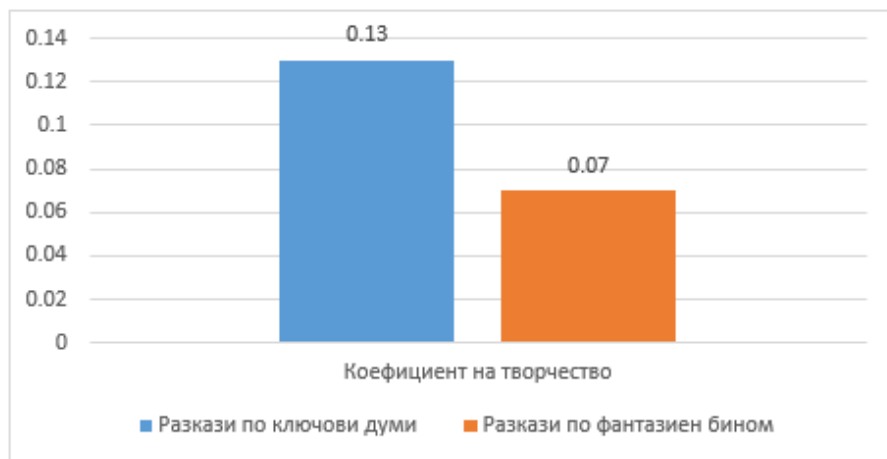
В разказите на децата използват различни словоформи на прилагателните имена „друг“, „малък“, „голям“ и „чуден“. Срещат се още „горски“, „вълшебен“, „скъсан“, „мъдрият“, „съседния“, „странна“, „сама“, „пълна“, „зла“, „тайно“, „желязен“, „правилното“, „различни“, „нови“ и „човешки“. Най-често използвани са различните словоформи на „друг“ и „голям“. Прилагателните имена представляват средно 4,12% от всички лексикални единици в разказите на децата (Фиг. 2)

И при този вид разказ децата също използват определителни наречия за начин (изведнъж, бързо) и за количество (малко, много); обстоятелствени за място (вътре, навън, отпред, отдолу), и за време (пак, вече, отново, веднага). Най-често използвани са „много“, „после“ и „изведнъж“. Наречията, регистрирани в разказите на децата, представляват 2,78% от всички лексикални единици в текстовете (Фиг. 2).

Констатираният коефициент на творчество е 0,07, който предвид по-големия обем на разказите отчитаме като нисък (Фиг. 3).

Фигура 2. Показатели на творчеството в разказите по ключови думи и фантазиен бином.

Фигура 3. Сравняване на коефициента на творчество в разказите по ключови думи и по фантазиен бином.

Изводи:

Разказът по ключови думи, както очаквахме, се оказва значително по-лесна задача за децата, отколкото разказът по фантазиен бином. Подканени да разкажат за мислите и чувствата на рибката, децата включиха сравнително повече прилагателни имена и наречия в иначе кратките си текстове, докато разказите по фантазиен бином, макар и по-дълги, се отличиха с по-богата динамика на сюжетното действие, но и с ниска художествена образност. Освен това, при свързването на двете думи – части на бинома, децата включиха допълнителни герои, които обогатиха повествованието, но отдалечиха крайния резултат от творческия замисъл на задачата. Тези резултати ни навеждат на заключението, че за да продуцират творчески разкази по опорни думи децата се нуждаят от семантично ядро между тях, около което да изградят фабулната основа на действието. Разказът по опорни думи, без пряка семантична връзка помежду им, какъвто е разказът на основата на фантазиен бином, затруднява децата и на този етап от развитието на мисленето и въображението, представляват сложна задача.

References:

1. Balabanova, M., Gramatika na fantaznia diskurs. Razvitie na slovesno-tvorcheskata deynost v detskata gradina. S., „OBRAZOVANIE“ OOD, 1999.
2. Rodari, Dzh., Gramatika na fantaziyata. S., Nauka i izkustvo., 1986
3. Chichikova, Kr., R. Stamatov., Razvitie na detskata recheva deynost. Pl., Sema 2001, 1996.
4. Dancheva, G., 373 komunikativni igri v detskata gradina. Veliko Tarnovo, Slovo, 2009.
5. Daskalova, F., Psihologicheski osnovi na razvivashtoto obuchenie po roden ezik v detskata gradina. Bl., YuZU Neofit Rilski, 1995.
6. Novlyanskaya, Z., G. Kudrina, Printsipy postroenia kursa literatury kak predmeta esteticheskogo tsikla. Voprosy psihologii, 1978, №6.